

Förundersökning i brottmål och villkorlig dom. *)

Uti en vid 1908 års riksdag väckt motion hemställde borgmästaren Jakob Pettersson i Södertälje, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t måtte låta verkställa utredning, dels huruvida icke till fullständigare ernående av de syften, som avsetts med lagarna angående villkorlig straffidom och villkorlig frigivning, kunde anordnas särskild övervakning av villkorligt dömda och villkorligt frigivna förbrytare, antingen genom för sådant ändamål särskilt antagna och avlönade tjänstemän eller genom oavlönade förtroendemän, utsedda av domstolarna eller på annat sätt, dels och huruvida icke åt de sålunda utsedda personerna kunde uppdragas att vid behov biträda domstolarna med verkställande av den del av förundersökningen i brottmål, som avser de tilltalades personliga förhållanden, samt att Kungl. Maj:t måtte för riksdagen framlägga de förslag, var till utredningen kunde föranleda.

Lagutskottet, till hvars behandling motionen hänvisades, förordade densamma i vad den avsåg en utredning rörande övervakning av villkorligt dömda och ändring i gällande föreskrifter rörande tillsynen över villkorligt frigivna, varemot utskottet förklarade sig icke böra förorda motionärens förslag i fråga om den förberedande under-

*) Fra Social Tidskrift, Hefte 1. 1909.

sökningen. Riksdagen fattade sedan beslut i enlighet med lagutskottets hemställan. Någon utredning angående den ifrågasatta förundersökningen ville riksdagen således icke vara med om.

I sitt utlåtande säger lagutskottet sig emellertid »viligt medgiva, att den utredning, som vid ett brottmåls avdömande föreligger rörande brottslingen och de faktorer, som verkade därhän, att han förövade den brottsliga gärningen, i många fall lämnar åtskilligt övrigt att önska«, och i detta utskottets yttrande lär väl var och en, som något sysslat med hithörande frågor, obetingat instämma. Den preliminära undersökning, som för närvarande i brottmål äger rum, verkställes genom vederbörande polismyndighets eller åklagares försorg. Resultatet av undersökningen avfattas i ett protokoll eller en rapport, som föreligger för domstolen, då målet därstädes förekommer till behandling. I rapporten redogöres för det föreliggande brottet med en utförlighet, som, åtminstone vad Stockholm angår, icke lämnar något övrigt att önska, under det att däremot rörande brottslingens person endast förekommer en kort anteckning av vanligen följande lydelse:

»N. N. har om sig uppgivit, att han är född den — i X församling, son till N. N. och dennes hustru N. N., ogift (gift), kyrkoskriven i Y församling och bor i huset n:o — vid — gatan här i staden«.

Denne anteckning kompletteras visserligen vid domstolen genom en undersökning rörande brottslingens »huvudsakliga levnadsomständigheter« som det heter, men denna undersökning är i regeln alltför ytlig för att man därav skal kunna bilda sig något tillförlitligt omdöme om brottslingens person.

Att man vid förundersökningen i brottmål koncentrerar sig så gott som uteslutande på det begångna brottet har sin naturliga förklaringsgrund i den sedan länge rådande rättsuppfattningen, enligt vilken brottet är huvudsak och brottslingen bisak. På senare tiden har emellertid

denna uppfattning så småningom fått vika för en mera modärn åskådning, enligt vilken brottslingen, den handlande människan, trät i förgrunden. I lagstifningen hava de modärna straffrättsteorierna hos os vunnit insteg genom antagandet av de förut omförmälda lagarna om villkorlig straffdom och villkorlig frigivning, vilka trätt i kraft den 1 januari 1907.

Enligt lagen om villkorlig straffdom, om vilken i det följande är fråga, kan domstolen, när giltiga skäl därtill äro, förordna, att med verkställigheten av kortvariga frihetsstraff skall anstå och att på vissa villkor skall bero, huruvida straffet skall gå i verkställighet. Förutsättningarna för att villkorlig dom må kunna meddelas äro i huvudsak, att den tilltalade icke under de tio år, vilka närmast föregått brottet, blivit dömd till straffarbete eller fängelse eller under samma tid undergått dylikt straff, som blivit honom tidigare ådömt. Vid prövning, om skäl äro till villkorlig dom, skall främst komma under överbägende, huruvida antagas kan, att den tilltalade skal utan straffets undergående låta sig rättas. Härvid skall tillses, om tillfälle finnes till uppfostran eller handledning för den, som därav är i behov, och i övrigt göras avseende å den tilltalades tidigare vandel, de omständigheter, som drivit honom till brottet, hans beredvillighet att erkänna delsamma och gottgöra skada, hans uppförande i övrigt samt hans levnadsförhållanden.

Vid tillämpningen av denna lag hava emellertid svårigheter uppstått särskilt därutinnan, att domstolen icke genom de medel, som för närvarande stå domstolen till buds, är i tillfälle att förskaffa sig de upplysningar om brottslingens personliga förhållanden, som fordras, för att det nyå institutet skall medföra den verkan, som därmed avsetts. Visserligen förekommer ibland, att den tilltalade något närmare får redogöra för förhållandena i hemmet, sina arbetsförhållanden och dylikt, men då de av honom lämnade uppgifterna i allmänhet icke kunna av domstolen

kontrolleras, är därmed icke mycket vunnet. Ganska vanligt är, att den tilltalade själv hemställer, att han måtte dömas villkorligt, och såsom skäl härtill uppger t. ex. att han av nöd drivits till brottet, i ty att han under tiden närmast före brottets begående saknad arbete och existensmedel. Villkorlig dom har i flera dylika fall avkunnats, utan att domstolen varit i tillfälle at förvissa sig om uppgifternas sanningsenlighet.

Ett ganska belysande exempel må här anföras. En 20-årig flicka hade i sällskap med en 15-årig vännina varit ombord på ett i hamnen liggande fartyg, där de under natten sviret om med några av besättningskarlarna och av dessa bjudits på brännvin, varav de blivit berusade. Då flickorna på morgonen avlägsnade sig, hade den äldre av dem tillgripit 53 kr. Inför polismyndigheten hade hon till en början nekat att hava tillgripit penningarna, men omsider erkänt tillgreppet. I rättens rannsakningsprotokoll rörande denna flicka finnes, förutom de vanliga tämligen intetsägande uppgifterna angående »alder och huvudsakligaste levnadsomständigheter«, antecknat bland annat, att flickan, på särskilda frågor, förklarar: »at hon icke kunde uppgiva någon bestämd anledning till att hon föröfvade ifrågavarande tillgrepp; att hon såväl under sin uppväxttid som sedermera, då hon haft tjänst hos andra personer, åtnjutit vård och tillsyn antingen av modern eller av sitt husbondefolk, samt att hon icke haft något umgänge med jämnåriga, av vilka hon kunnat få något dåligt inflytande.« Särskilt sanningsenligheten av den sistnämnda uppgiften torde väl på goda grunder kunna ifrågasättas. Emellertid erhöll flickan villkorlig dom.

Beträffande de minderåriga förbrytarna, d. v. s. de som fyllt 15 men ej 18 år, utfärdar domstolen visserligen kallelse å den minderåriges målsman att infinna sig vid rannsakingen för att i målet höras, men detta förhör har enligt mitt förmenande mycket liten betydelse, så länge föräldrarnas uppgifter icke på något sätt kontrolleras. Er-

farenheten visar nämligen, att föräldrar i allmänhet söka skydda sina barn — något som ju också är helt naturligt — och säkert är, att föräldrarna icke frivilligt uppgiva, att de själva hava någon skuld till att barnen råkat på avvägar, ehuru detta nog mycket ofta torde vara fallet.¹

Följande exempel torde icke sakna sitt intresse. Tvänne pojker, den ene 15 och den andra 16 år, hade från ett bolag efter samråd å olika tider tillgripit en del metallskrott. De erkände inför domstolen utan omsvep tillgreppen. Bolagets ombud uppgav, att de tilltalade blivit avskedade från sina platser hos bolaget samt att de icke, såvitt ombudet hade sig bekant, erhållit löfte om att få komma tillbaka. Ombudet förklarade sig sakna kännedom om, hur de tilltalade skött sitt arbete hos bolaget. De tilltalades fäder, den ene droskkusk och den andre stenhuggare, voro personligen tillstädes vid rätten och förklarade på fråga, att de hälst säge, att deras söner icke bleve insatta på uppfostringsanstalt — pojkarna hade haft ganske god arbetsförtjänst, som de plägat överlämna till föräldrarna — utan anhöllo, att pojkarna måtte dömas villkorligt, så att de kunde komma under föräldrarnas vård. Båda föräldrarna uppgåvo, att deras söner icke förut visat vanart utan uppfört sig väl både i hemmet och skolan, vilken senare de ordentligt besökt, samt att sönerna haft god tillsyn och vård i hemmet.

I detta fall hade som vanligt icke någon utredning av polismyndigheten förebragts rörande pojkarnas hem, deras förhållande i skolan och i arbetet eller något annat förhållande, på grund varav man skulle kunna bilda sig något tillförlitligt omdöme om pojkarna och deras föräldrar. Man var sålunda hänvisad till att vara fysionomist

¹ En amerikansk fackman har beträffande barndomstolen i Minneapolis yttrat, att i nittio procent av de mål, som komma under domstolens behandling, feles läge hos föräldrarna och icke hos barnen, och jag föreställer mig, att de svenska föräldrarna icke äro så avsevärt mycket bättre än de amerikanska.

och av vederbörandes yttre, deras uppträdande m. m. söka draga sina slutsatser. Härvid kan förtjäna anmärkas, att droskkusken var iförd särdeles snygga gångkläder, något som däremot icke var fallet med stenhuggaren, vilken emellertid i gengäld hade ett mera förtroendeingivande utseende än droskkusken. Mot deras uppträdande inför rätten fanns intel at anmärka. Då jag emellertid icke tilltrorde mig att av de snygga gångkläderna eller det förtroendefulla utseendet kunna draga någon tillförlitlig slutsats rörande de respektive hemmens beskaffenhet, framställde jag vid överläggning till utslag det yrkande, att målet icke måtte till avgörande företagas, förr än genom vederbörandes försorg införskaffats utredning rörande förhållandena i de tilltalades hem i syfte att få utrönt, om tillfälle gäves till sådan uppfostran och handledning, varom i lagen angående villkorlig straffdom omförmäles. Rättens övriga ledamöter ansågo sig däremot beredda att omedelbart företaga målet till avgörande, varefter rätten dömde de tilltalade för stöld att hållas i fängelse vardera två månader, vilket straff dock, med tillämpning av lagen om villkorlig straffdom, icke skulle gå i verkställighet.

Från beslutet var jag skiljaktig samt yttrade:

»Då det icke blivit i målet utrett, att tillfälle gives till sådan uppfostran och handledning, varom i lagen angående villkorlig straffdom, omförmäles, prövar jag, jämlikt 5 kap. 3 § strafflagen, skälligt förordna, att de tilltalade skola, i stället för att undergå det ådömda straffet, insättas i allmän uppfostringsanstalt.»

Medgivnas måste emellertid, att det med de medel, som för närvarande stå domstolen till buds, är förenat med åtskilliga svårigheter att erhålla en utredning i det av mig angivna avseendet. Dock vore det väl icke alldeles omöjligt att under hand förmå åklagaren att låta föranställa en dylik utredning.

I några fall, da fråga uppstått om tillämpning av villkorlig dom, har vederbörande åklagare, på hemställan av domstolen, per telefon sökt sätta sig i förbindelse med den

arbetsgivare, hos vilken den tilltalade varit anställd, för att vinna upplysning om, hur den tilltalade skött sig i sitt arbete. I några fall hava tillfredsställande upplysningar erhållits och villkorlig dom i anledning härav meddelats, i andra fall åter hava vederbörande arbetsgivare icke för tillfället kunnat anträffas i telefon, vilket haft till följd, att de tilltalade ådömts fängelsestraff.

Av det anförda torde framgå nödvändigheten av att, innan villkorlig dom avkunnas, för domstolen föreligger en *fullständig utredning* rörande alla de omständigheter, som kunna vara av betydelse för bedömande av frågan, huruvida föruttsättningarna för meddelande av villkorlig dom äro för handen eller icke. En sådan utredning borde jämväl omfatta en läkarundersökning av den tilltalade i sådana fall, där anledning är att misstänka, att det begångna brottet kan härledas från någon fysisk eller psykisk defekt hos brottslingen. Att en dylik fullständig förundersökning icke bör, såsom lagutskottet jämväl ifrågasatt, inskränkas allenast till sådana fall, då anstånd med straffets verkställande kan förekomma, d. v. s. då brottet är av lindrigare beskaffenhet, är uppenbart, men den erfarenhet, som man vid tillämpning av lagen om villkorlig straffdom redan vunnit, ger otvetydigt vid handen, att det är i fråga om dessa fall, som bristen på en fullständig förundersökning gör sig mest kännbar. Ja, utan en dylik förundersökning är det — åtminstone i städer av någon betydenhet, där domstolens ledamöter väl i allmänhet icke äga någon kännedom om brottslingens personliga förhållanden¹ — nära nog en omöjlighet för domaren att verkställa den »fina människoprövning«, som lagberedningens ordförande under den debatt, som föregick lagens antagande i Första kammaren, förklarar utgöra en nödvändig förutsättning för meddelande av villkorlig dom.

¹ Paa landet torde nog nämndemännen i många fall kunna därom lämna erforderliga upplysningar.

Lagutskottet har till avhjälpande av den nuvarande polisundersökningens brister ifrågasatt, att nämnda undersökning skall utvidgas till att omfatta en närmare utredning angående brottslingens personliga egenart, de förhållanden, varunder han levat m. m., vilket utskottet anser riktigare än att, såsom motionären föreslagit, överlämna en del av förundersökningen till enskilda personer och bibehålla utredningen beträffande själva brottet hos polismyndigheten. Denna utskottets uppfattning kan jag icke dela. Utredningen rörande brottslingens personliga förhållanden är nämligen av en helt annan art och kräver av den, som skal verkställa utredningen, helt andra kvalifikationer än utredningen av själva brottet. Jag tror för min del icke, att genomsnittspolismannen sitter inne med de härfor nödiga kvalifikationerna. Men även om detta undantagsvis vore förhållandet, skulle säkerligen den blotta omständigheten, att han vore »polis« bidra till att försvåra utredningen särskilt rörande förhållandena i hemmet, där det framförallt gäller att söka vinna familjens förtroende.

Till stöd för min här uttalade uppfattning kan jag åberopa min erfarenhet från en under år 1906 företagen studieresa i Förenta staterna. Under denna resa sattes jag nämligen i tillfälle att åtfölja åtskilliga av de vid domstolarna anställda »probation officers« på deras ronder i fattigkvarteren. Vid de besök jag därvid avlade hos väl ett hundratal familjer av snart sagt alla raser och nationaliteter hade jag gott tillfälle att iakttaga de av dessa tjänstemän använda metoderna, vilka i vissa stater utbildats till verkligt vetenskapliga system, som vitt skilja sig från de av polisen tillämpade metoderna. Vad som särskilt slog mig var den stora grannlaghet och takt, varmed dessa »undersökare« vid alla förekommande tillfällen uppträdde och varigenom de i många fall lyckades få fram åtskilligt, som annars säkerligen icke skulle hava blivit bragt i dagen. I regeln tillhöra dessa tjänstemän de bildade klas-

serna och äro särskilt tränade för sin tjänst, ofta nog verkliga psykologer. Deras energi och entusiasm äro beundransvärda, men dessa egenskaper äro också av nöden därute i den stora republiken med de oerhörda svårigheter av allehanda slag, som där möta. De språkliga svårigheterna äro ingalunda de minsta. Sålunda måste t. ex. en tysk doktor, som jag åtföljde på en sex timmars promenad i en av Chicagos utkanter, under sin rond hos de olika familjerna betjäna sig av icke mindre än fem olika språk.

Väl gör sig kravet på en av icke-polismän verkställd förundersökning av brottslingens personliga förhållanden icke gällande hos oss med fullt samma styrka som i Amerika, där poliskåren väl torde stå på en i genomsnitt lägre bildningsnivå än i Sverige och där flerstädes just inom poliskåren florerar ett mutsystem, som dess bättre är okänt hos os, men den grannliga och maktpåligande beskaffenheten av dessa förundersökningar synes i allt fall kräva personer, vilka, förutom vissa polismannaegenskaper, därjämte besitta åtskilliga andra egenskaper, som genomsnittspolismannen i regeln saknar. Dessa personer måste, enligt min uppfattning, vara särskilt utbildade för sitt kall, för såvitt nämligen de, av dem verkställda undersökningarna skola bliva till något verkligt gagn. Detta torde även vara den allmänna meningen bland de amerikanska fackmännen, och särskilt kan jag i detta avseende åberopa en av Amerikas mest framstående kriminalister, nämligen Förenta staternas ombud i internationella fängelsekommissionen Samuel J. Barrows, vilken vid ett samtal i detta ämne, som jag omedelbart före min avresa från Amerika hade med honom, med kraft betonade vikten av att för utförandet av undersökningar rörande brottslingarnas personliga förhållanden anlätades särskilt härför kvalificerade personer.

¹ Särskilda vid domstolarna anställda tjänstemän, vilka hava till uppgift att verkställa förundersökning rörande brottslingarnas personliga förhållanden samt övervaka de villkorligt dömda.

Till sist tillåter jag mig uttala den förhoppning, att den utredning beträffande den ifrågasatta övervakningen, som med anledning av riksdagens beslut för närvarande pågår, måtte utsträckas till att omfatta en utredning jämväl av den föreslagna förundersökningen. Under tiden vore det emellertid högeligen önskvärt, att något åtgjordes för att sätta domstolen i tillfälle att, bättre än nu kan ske, lära känna brottslingens person och de förhållanden, varunder han levat. Ett sätt vore, att polismyndigheten, vilken åtminstone i Stockholm torde hava fullt tillräcklig sysselsättning med utredningar rörande föreliggande brott, lämnade exempelvis vederbörande skyddsförening för frigivna underrättelse om sådana särskilt av ungdom begångna brott, vilka kunde bliva föremål för villkorlig dom, varefter föreningen efter verkställd undersökning kunde utse någon lämplig person at företräda inför rätten, då målet där förekomme till behandling, och därvid till rätten ingiva intyg rörande hemmets beskaffenhet, den tilltalades förhållande i skolan och på arbetsplatsen m. m. Måhända kunde samtidigt jämväl lämnas upplysning om, huruvida den tilltalade, därest villkorlig dom meddelades, kunde erhålla någon anställning ävensom huruvida tillfälle gäves till sådan uppfostran och handledning, varom i lagen angående villkorlig straffdom omförmäles. Härigenom skulle säkerligen många, som under nuvarande förhållande på grund av bristande utredning måste skickas i fängelse, kunna räddas undan straffanstalten och utanför fängelsemurarna danas till dugliga medborgare, under det att å andra sidan nog en och annan, som nu erhåller villkorlig dom, i stället komma att erhålla disciplinär behandling å tvångsuppfostnings- eller straffanstalt.

Harald Salomon.
